

Милан Милошевић
Полицијска академија
Београд

ПРИЛОГ ИЗУЧАВАЊУ БЕЗБЕДНОСНО-ОБАВЕШТАЈНИХ ИНСТИТУЦИЈА У СРБИЈИ (1989-2005)

АПСТРАКТ: Рад је посвећен сагледавању органа и институција који су представљали доминантне носиоце обавештајних и безбедносних активности на тлу Србије с краја XX и почетка XXI века. Полазећи од тога, главну садржину рада представља анализа организације и функционисања обавештајно-безбедносних структура у периодима од 1989. до 2000. и од 2001. до 2005. године.

За безбедносно-обавештајне структуре Србије и Југославије, које су представљале доминантне носиоце обавештајних и безбедносних активности на тлу Србије с краја XX и почетка XXI века, карактеристичне су суштинске промене и реформе, које су на челу пратиле трансформацију самог друштва – од распада СФРЈ, преко стварања СРЈ и стављања АП КиМ под међународни протекторат, до конституисања Државне заједнице Србија и Црна Гора. Међутим, процес доградње и трансформација настављен је и касније, практично све до краја 2005. године.

Посебно значајне промене у погледу организационих облика и функционисања цивилних безбедносно-обавештајних институција, односно органа државне безбедности извршене су на самом почетку тог периода, тј. моментом ступања на снагу амандмана на Устав Србије (1989), доношења новог Устава Србије (1990) и новог Закона о унутрашњим пословима (1991). У складу са иновираним уставним и законским решењима конципиран је и нови систем органа државне безбедности с циљем да ефикасно функционишу на целокупној територији Србије. С тим у вези је на седници Председништва СР Србије, од 28.

фебруара 1990. године, донета одлука о преузимању организовања и вршења послова заштите уставног поретка на територији САП Косово.

Други моменат од несумњиво есенцијалног значаја за развој безбедносно-обавештајног система Републике Србије у целини представља доношење Закона о Безбедносно-информативној агенцији. Наиме, суштину тог закона преставља издвајање органа државне безбедности из Министарства унутрашњих послова и њихово стављање под цивилну контролу, односно контролу законодавне и извршне власти. Према томе, посебна служба за послове државне безбедности Србије овим је по први пут од свог институционализовања 1831. године постала организација изван оквира одређеног министарства, тј. аутономна институција!¹.

Органи и службе безбедности у Србији с краја XX и почетка XXI века

Систем државне (националне) безбедности у Републици Србији као подсистем у укупном систему безбедности земље, од самог конституисања СРЈ, као последње југословенске државе, па до демократских промена из октобра 2000. године (и касније до октобра 2002. године), чинили су органи и тела законодавне и извршне власти задужени за контролу рада службе безбедности, затим обавештајне и безбедносне службе на савезном и републичком нивоу, као и посебне јединице за специјалне операције и антитерористичка дејства – укључујући Јединицу за специјалне операције (ЈСО) у саставу РДБ и Специјалну антитерористичку јединицу (САЈ) у саставу РЈБ МУП-а Србије. Специјална антитерористичка јединица полиције функционисала је и у МУП-у Црне Горе, док су у оквиру Војске Југославије деловали: противтерористички батаљон „Соколови“ у саставу 72. специјалне бригаде из Панчева, 63. падобранска бригада из Ниша, јединица за диверзантска дејства поморског центра у Кумбору и противтерористички одред војне полиције „Кобре“.

Као механизми контроле и надзора над радом обавештајних и безбедносних служби СРЈ на савезном нивоу номинално су функциониса-

1 Уредбом из 1831. године установљена је функција (тајне полиције за политичке послове) (у оквиру тадашње београдске полиције) са задатком (тајна умишленија искушавати и мотрити да се не би обшчепародни мир нарушавао) (и то како (београдски житеља, тако и са стране а особито из Цесарије долазећих људи). Међутим, због неразвијености тадашњих органа државне управе и дугогодишњег преплитања полицијских и војних органа и служби („внутрена војска“ и сл.), цивилна обавештајна служба је у Кнежевини и Краљевини Србији била далеко мањег значаја од војне.

ли: одбори за одбрану и безбедност оба већа Савезне скупштине, као и Комисија за контролу службе државне безбедности Савезне скупштине, а у одређеној мери и Одбор за државни и правни систем Савезне владе. У Републици Србији идентична задужења су имали Одбор за одбрану и безбедност Скупштине Србије и Одбор за правни систем и државне органе Владе Републике Србије – који је разматрао нацрте закона и других прописа.²

Систем државне безбедности СРЈ, у ужем смислу, сачињавали су у овом периоду органи државне безбедности при Министарству унутрашњих послова на републичком нивоу (РДБ у Србији и СДБ у Црној Гори), а на савезном нивоу Служба за информисање и документацију у Савезном министарству иностраних послова (СИД), Служба безбедности (раније Дирекција безбедности, одн. Сектор безбедности) у истом Министарству, као и обавештајно-безбедносне институције ВЈ (Обавештајна управа и Управа безбедности Генералштаба ВЈ).³ Наиме, познато је да након 1992. године фактички (а од 2001. године и формално) СМУП више нема органе државне безбедности у свом саставу, изузев донекле Прве управе (за физичко обезбеђење одређених личности), која је преузела део послова обезбеђења и заштите од некадашње VII управе СДБ ССУП.

Осим тога ова, последња фаза у развоју органа државне безбедности Министарства унутрашњих послова Републике Србије била је условљена друштвеним процесима који су резултат перманентног деловања ових органа у условима ратног окружења од самог оснивања СРЈ 1992. године, ескалације масовног тероризма албанских сепаратиста на Косову и Метохији (1997-1999) и на југоистоку Србије (2000-2001) и ваздушних удара оружаних снага земаља чланица НАТО током 1999. године.

Само Министарство унутрашњих послова Републике Србије иначе је било, у организационом смислу, подељено на Ресор државне и Ресор јавне безбедности, као и на просветно-научне институције у које су убрајани Полицијска академија, Виша школа унутрашњих послова, Средња школа унутрашњих послова и Институт безбедности. Истовремено, Ресор јавне безбедности чинило је 10 управа: Управа полици-

2 Види: Пословник већа грађана Савезне скупштине (из 1994), Пословник већа републике Савезне скупштине (из 1995), Закон о основама система државне безбедности (из 1984), и др.

3 Након 1989. године службом војне безбедности су руководили: Марко Неговановић (1989-1991), Александар Васиљевић (1991-1992), Недељко Бошковић (1992-1993), Александар Димитријевић (1993-1999), Геза Фаркаш (1999-2000), Милан Ђаковић (2000-2001) и Ацо Томић (2001-2003)

је, Управа криминалистичке полиције, Управа саобраћајне полиције, Управа пограничне полиције, Управа противпожарне полиције, Управа за аналитику, Управа за информатику, Управа за везу, Управа за заједничке послове, Управа за послове исхране и смештаја и Оперативни центар. У то време створене су и савременије маневарске снаге јавне безбедности Министарства унутрашњих послова у виду јединица задужених за посебне задатке: заштиту безбедности Републике Србије и њених грађана у редовним и ванредним условима, обезбеђење масовних скупова и спровођење опасних криминалаца, успостављање јавног реда и мира када је нарушен у већем обиму, односно, за све ситуације које превазилазе могућности и снаге редовног састава полиције.⁴

Одржавањем избора у септембру и сменом власти након 5. октобра 2000. године, инициране су темељне и далекосежне реформе у органима државне безбедности Републике Србије. Ове измене су део демократске трансформације целокупног безбедносно-обавештајног система, који је у МУП Републике Србије отпочео формирањем **жандармерије** као мобилне полицијске формације за антитерористичка дејства и друге сложене задатке. Наиме, предвиђено је да у склопу ове полицијске формације задејствује Одељење за обавештајне и контраобавештајне послове (тактичког нивоа). Такође је, у оквиру жандармерије, оформљена организациона подцелина која представља нову специјализовану антитерористичку формацију са називом „Противтерористичка јединица“ (ПТЈ).

У међувремену је формирана и задејствована посебна **Управа за борбу против организованог криминала (УБПОК)** која се, између осталог, бави и контраобавештајном заштитом сопствених ресурса, а има и Одељење за посебне акције намењено специфичним безбедносним пословима и задацима (Одсек за опсервирање и документацију, Група за заштиту одређених категорија лица). Извршене су и друге организационе промене од значаја за функционисање система државне безбедности, односно за обавештајне и безбедносне институције у Србији. Између осталог, обједињене су две јединице (из РДБ и РЈБ) у јединствену Хеликоптерску јединицу МУП и рационализовање њеног рада, а идентично је поступљено са обе постојеће службе за обезбеђење личности и објеката. Установљена је и функција Генералног инспектора РДБ.⁵

4 Посебне јединице полиције – ПП (до 1996. године Посебне јединице милиције – ПЈМ) официјелно су основане 12. маја 1992 (са Обрадом Стевановићем на челу), а реорганизоване 1. августа 1993. године.

5 Упореди: Богдановић, Бранко, *Два века полиције у Србији*, Београд: МУП РС, 2002, стр. 315.

Почетком 2002. године формиран је **Савет за државну безбедност** као радно тело Владе Републике Србије. Чланови овог тела су председник и четири потпредседника владе, министри унутрашњих послова и правде, члан кога из својих редова одреди републичка влада, начелници РДБ и РЈБ МУП, један члан начелства РДБ и саветник председника Владе за државну безбедност. У делокруг рада овог тела спада утврђивање приоритета државне безбедности и усмеравање рада тог ресора, управљање кризним ситуацијама, налагање мера за супротстављање тероризму, као и давање сагласности за употребу ЈСО (до њеног распуштања). Предвиђено је да Савет одлучује једногласно, с тим да у случајевима несагласности одлучује глас председника Савета.

До системских промена у организацији функционисања органа државне безбедности Србије и Југославије дошло је средином 2002. године, и то доношењем Закона о службама државне безбедности СРЈ и Одлуке о образовању Савета за борбу против тероризма у оквиру Савезне владе. Наиме, Законом о службама безбедности СРЈ прецизирано је да на нивоу савезне државе функционишу Војно-обавештајана служба и Војна служба безбедности, као и **Служба за истраживање и документацију (СИД)** и **Служба безбедности СММП**⁶.

Ове службе су деловале као стручни део система безбедности који, на основу политике и стратегије националне безбедности, обавља послове заштите уставног поретка, безбедности, суверенитета и територијалног интегритета, уставом и законом утврђених људских права и слобода, као и других државних интереса. Конкретније, ове службе су имале задатак да прикупљају и анализирају, процењују и достављају надлежним савезним органима обавештајне и безбедносне информације и процене. При томе је било прописано да ове задатке обављају у складу са начелима уставности и законитости, поштовања људских права, политичке неутралности и непристрасности, професионализма и сразмерности у примени овлашћења. Најзад, значајно је напоменути да су Војна обавештајна служба и Војна служба безбедности овим биле изузете из непосредне ингеренције Генералштаба ВЈ, чиме су непосредно подређене цивилној контроли од стране Савезне владе (Савета министара СЦГ), као и да је доношењем овог Закона престао да важи у свему превазиђени Закон о основама система државне безбедности из 1984. године.

⁶ Током 2005. године отпочео је са радом трећи обавештајно-безбедносни ентитет у оквиру МИП-а СЦГ под називом „Дирекција за борбу против међународног тероризма“. На челу те дирекције, која ипак не представља обавештајну службу у пуном смислу те речи, од оснивања је Љубиша Милановић.

Након доношења Уставне повеље Државне заједнице Србија и Црна Гора и организационих промена у Војсци СЦГ, стекли су се услови за даљу трансформацију војних обавештајних и безбедносних институција. Наиме, од почетка 2004. године у Министарству одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора функционише Обавештајно-безбедносни сектор⁷, а његови конститутивни делови постају Управа војно безбедносне агенције и Управа војно обавештајне агенције. У саставу Генералштаба војске СЦГ остао је само део обавештајно-безбедносне структура који је неопходан у процесу командовања, а под називом „Управа за обавештајно-извиђачке послове, специјална и електронска дејства“ (Г-2). Није реч о пуком преименовању Војне службе безбедности у ВБА, односно Војне обавештајне службе (II управе Генералштаба) у ВОА – будући да је остварена суштинска промена у погледу руковођења и контроле, а дошло је и до радикалних организацијско-кадровских и стручно-професионалних промена.

Војна обавештајна агенција (ВОА), по официјелном ставу, прикупља податке и информације о свим облицима угрожавања Државне заједнице Србија и Црна Гора, Министарства одбране и Војске СЦГ, обрађује их и доставља на коришћење. Она заједно са Управом за обавештајно-извиђачке послове, специјална и електронска дејства Генералштаба чини војнообавештајну службу, с тим што у ту структуру улазе и „организације по дубини, обавештајне, обавештајно-извиђачке и извиђачке јединице у оперативним и тактичким саставима војске“. Сама ВОА има четири одељења (за прикупљање података, за анализу и процену, за кадрове и за логистику), и један одсек (за унутрашњу контролу)⁸.

Кад је у питању **Војна безбедносна агенција (ВБА)** треба констатовати да су промене извршене и у смислу раздвајања контраобавештајне од опште безбедносне функције, које сада обављају ВБА и Одељење за војну полицију Генералштаба Војске СЦГ. Радом ВБА руководи директор, који је непосредно потчињен Министарству одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора. Структуру ВБА чине Дирекција и извршни органи – центри ВБА у Београду, Новом Саду, Нишу, Краљеву и Подгорици, затим Центар за оперативно-техничку подршку и Центар

7 Од оснивања у септембру 2004. до краја 2005. године на челу Обавештајно-безбедносног сектора МО СЦГ били су генерали Милан Зарић и Александар Димитријевић. Војнообавештајном службом (II Управа ГШ, ВОА) у посматраном периоду руководили су Бранко Крга, Радослав Шкорић и Бранислав Аноичић (као в.д.). Први директор ВБА био је пуковник Момир Стојковић, а наследио га је Светко Ковач (као в.д.).

8 Упореди: Бела књига одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора, Београд: Министарство одбране, 2005, стр.79 и сл.; Војска, (28. 04. и 05. 05) 2005, стр. 12-13.

за усавршавање кадрова. Најзад, у погледу надлежности и задатака прописано је да ВБА открива, прати, документује и пресеца: а) обавештајну и другу непријатељску делатност страних обавештајних служби у и према Војсци СЦГ; б) унутрашњи и међународни тероризам, илегални промет опасних материја, шверц наоружања и војне опреме и субверзивне активности усмерене према Војсци СЦГ и Министарству одбране, и 3) кривична дела против уставног уређења и безбедности СЦГ, против човечности и међународног ратног и хуманитарног права и најтежих дела са елементима организованог криминала. Поред тога, ВБА врши истраживање и документовање паравојног организовања и илегалног наоружавања и контраобавештајно штити команде, установе, објекте и припаднике Министарства одбране; формацијска места, информације и податке од посебног значаја за одбрану земље; и Министарство одбране у међународним и хуманитарним операцијама.

Служба државне безбедности ССУП

Почетком 1991. године, Служба државне безбедности, у оквиру савезних органа унутрашњих послова (ССУП, касније СМУП), номинално је била организована у 10 управа и два самостална одељења, при чему је реално стање било другачије од номиналног. Наиме, *VI управа* СДБ ССУП није ни била устројена. При СДБ ССУП је деловало и неколико специјалних саветника савезног секретара, који су стално или повремено добијали одређене задатке из делокруга рада Службе. У СДБ ССУП је 1990. године било систематизовано 712, а попуњена су била 592 радна места.⁹

I управа (стране обавештајне службе) обухватала је послове усмеравања и координирања рада Службе на супротстављању страним обавештајним службама, албанској емиграцији (због њених веза са албанском обавештајном службом), ИБ емиграцији и међународном тероризму, а од 1988. године се бавила и обавештајним радом. Систематизацијом су била предвиђена 33 радна места, а је било попуњено 27. *II управа* (непријатељска емиграција) обављала је послове усмеравања и координирања рада и непосредног деловања према непријатељској емиграцији у западноевропским и прекоморским земљама. Имала је систематизованих 14, а попуњених 11 радних места. *III управа* (унутрашњи непријатељ) обављала је послове усмеравања и координирања

⁹ На челу ССУП-а у то време се налазио генерал-пуковник Петар Грачанин, док је Службом државне безбедности ССУП руководио Здравко Мустаџ, делегиран из Хрватске с места заменика републичког секретара.

рада на супротстављању активности унутрашњег непријатеља. За те послове било је систематизовано 20, а попуњено 12 радних места. Била је подељена на две оперативне групе. Прва група је обрађивала све национализме осим албанског, верске заједнице, грађанску десницу и либерализам. Друга оперативна група, бавила се албанским национализмом, бирократизмом, етатизмом и подривањем економске основе друштва. *IV ујрава* (преводиначки послови) бавила се превођењем за потребе СДБ, али је била и сервис целог ССУП-а. За обављање наведених послова је било систематизовано 76, а попуњено 67 радних места. *V ујрава* (истраживања, анализе, извештавање) бавила се аналитичким пословима и екстерним извештавањем. Од 62 систематизована радна места, било је попуњено 57. *VII ујрава* – у чијем је делокругу била контраобавештајна заштита савезних органа и организација, обезбеђење чланова Председништва СФРЈ и других штићених личности и објекта. У управи је било систематизовано 64, а попуњено 57 радних места. *VIII ујрава* (информатика) бавила се пословима документације и информатичке обраде података, првенствено за потребе I, II, III, VII и X управе. У тој организационој јединици је обрађиван и део документације СЈБ ССУП (Интерпол, странци, Оперативни гласник и регистри). Управа је водила око 7.000 активних досијеа (обрада). За вршење наведених послова било је систематизовано 158, а попуњено 138 радних места. *IX ујрава* (оперативна техника) је имала систематизованих 120, а попуњених 99 радних места. *X ујрава* (надзор страних дипломатско-конзуларних представништава у Београду) је до 1975. године вршила и надзор трговинских, новинских и других страних представништава, после чега су ти послови прешли у надлежност СДБ РСУП Србије. Управа је деловала у 7 оперативних група, и то: две оперативне групе за надзор источноевропских ДКП, три за праћење западноевропских, једна за надзор ДКП азијских, афричких и латиноамеричких земаља и једна група за извођење оперативних акција. У X управи је било систематизовано 58, а попуњено 45 радних места. Средином 1989. године, управа је водила 120 обрада и користила 350 сарадника, те 600 оперативних и пријатељских веза. *XI ујрава* (тајно праћење и осматрање) је имала 88 систематизованих, а 65 попуњених радних места. *XII самостјално одељење* (сарадња са страним службама безбедности) имало је 8 систематизованих, а 7 попуњених радних места. *XIII самостјално одељење* (општи послови) имало је 11 систематизованих, а 9 попуњених радних места.

Ресор државне безбедности МУП РС

Крајем XX и на самом почетку XXI века (1989-2002), као основна организациона јединица Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Ресор државне безбедности је представљао самосталну и специјализовану службу која се бавила заштитом безбедности Републике и откривањем и спречавањем делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка. Неки аутори истичу да је РДБ, с обзиром на задатке и улогу, методе и начин рада, имао низ карактеристика које га приближавају појму обавештајне службе, док се основним задацима РДБ сматрају:

- обавештајни рад (прикупљање обавештења и података од значаја за безбедност, спољно-политичке, економске и друге интересе земље),
- контраобавештајни рад (прикупљање обавештења и података о носиоцима угрожавања безбедности државе, о обавештајним активностима у корист неке стране државе или организације),
- сузбијање тероризма и екстремизма (прикупљање података о подстицању, припремама, или планирању напада и сузбијање инкриминисане делатности екстремиста),
- контраобавештајна заштита државе и обавештајне тајне (заштита тајности одређених података и докумената из делокруга рада државних органа која може бити: персонална, радних места, заштитни режим, заштита техничким средствима и физичка заштита).¹⁰

Као што се види у садржају рада РДБ је била присутна безбедносна и обавештајна делатност, с тим што је безбедносна делатност подељена и обухвата контраобавештајни рад (контрашпијунажу и контрасубверзију), сузбијање тероризма и екстремизма и контраобавештајну заштиту државе и обавештајне тајне. Евидентно је у делокругу рада РДБ доминирала контраобавештајна делатност, при чему је откривање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка подразумевало претежно репресивну делатност, док спречавање тих делатности представља превентивну делатност контраобавештајних органа РДБ. Садржај рада РДБ је у одређеној мери била и обавештајна делатност (у ужем смислу). Обавештајним радом прикупљана су обавештења и подаци од значаја за безбедност, спољно-политичке, економске и друге интересе земље, због чега се сматрало да РДБ има важну улогу и у креирању државне политике. Остале делатности (аналитика, извештавање, документовање, евиденције и сл.) такође су биле

10 Ковачевић, Сретен и др., *Организација и надлежности Министарства унутрашњих послова* (ауторизована предавања), Београд: ВШУП, 1995, стр. 41, 81 итд.

присутне у садржају рада РДБ. Насупрот томе, субверзивна делатност није била заступљена у садржају рада ове службе.

Према томе, безбедносна делатност службе РДБ произлазила је из законске формулације њене надлежности, која се састојала у спречавању (превентивна делатност) и откривању (репресивна делатност) активности, које су усмерене на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка. Превентивна активност је обухватала примену средстава и метода на које је РДБ била посебно овлашћена, а које су предузимане с циљем благовременог спречавања извршења противуставне, угрожавајуће делатности. У такву активност РДБ спадала је, на пример, контраобавештајна заштита државе и обавештајне тајне (обезбеђење личности, објеката и докумената, који су од значаја за државну безбедност, заштитни режим радних места и сл.). Она је била претежно дефанзивног карактера, међутим у склопу превентивне активности спадале су и делатности офанзивног карактера, на пример, стварање агентурних позиција у структурама актуелног или потенцијалног непријатеља (тзв. оперативна комбинација). Репресивна делатност је обухватала скуп мера и радњи, које је РДБ могла да примењује у свим случајевима када постоје основи сумње или основана сумња да се ради о противуставној делатности у земљи или иностранству.

На челу РДБ налазио се начелник ресора, који је уједно био и помоћник министра унутрашњих послова.¹¹ РДБ у седишту МУП је имала у свом саставу 11 управа, и то: инструктивно-оперативне, инструктивно-аналитичке и инструктивно-техничке, а ове у свом саставу имају одељења и одсеке. Управе су формиране на реалном принципу, у смислу груписања сродних послова. Ресор је покривао у територијалном смислу целу Републику, преко регионалних Центара ресора државне безбедности (ЦРДБ), чија се организација није сасвим поклапала са политичко територијалном организацијом Републике (окрузима). ЦРДБ је у свом саставу имала подцентре, а на појединим подручјима су се налазили деташирани оперативни радници.

Поред ових, РДБ је имала и организационе јединице задужене за аналитику и извештавање, примену оперативно-техничких средстава и метода, обезбеђење лица и објеката, одржавање веза и криптозаштиту, документацију и евиденције и др. Најзад, у РДБ је 1994. године оформљена и посебна организационе јединица специјализована за противтерористичка дејства, која је у почетку носила назив Јединица за анти-те-

11 Органима државне безбедности Србије у периоду 1992-2002. године руководили су: Јовица Станишић, Радомир Марковић, Горан Петровић и Андреја Савић – који је истовремено последњи начелник РДБ и први директор БИА.

рористичка дејства (ЈАТД), а која од 1996. официјелно егзистира у овом Ресору под називом Јединица за специјалне операције (ЈСО)¹².

Конкретне промене у Ресору државне безбедности отпочеле су 25. маја 2001. године доношењем Уредбе о скидању поверљивости са досијеа вођених о грађанима Републике Србије у Служби државне безбедности. Новелом од 31. маја 2001. године назив овог акта је измењен у: Уредба о стављању на увид одређених досијеа вођених о грађанима Републике Србије у Служби државне безбедности. Њиме је омогућено свим грађанима Републике Србије да остваре увид у досијеа која су за њих вођена по проблематици унутрашњег непријатеља, односно унутрашњег екстремизма и тероризма, у било ком периоду од оснивања СДБ до ступања на снагу те Уредбе. Средином 2001. године одржана је и конференција за штампу РДБ, прва у историји те службе.

Крајем 2001. године извршена је прва значајна организациона измена РДБ. Наиме, на седници Владе Републике Србије одржаној 15. новембра 2001, извршене су неопходне организационе промене у РДБ, а ЈСО је као специјална антитерористичка јединица стављена под директну ингеренцију Министра унутрашњих послова. Тиме је Јединица за специјалне операције измештена је из састава Ресора државне безбедности и у командном смислу, преко министра унутрашњих послова, везана директно за Владу Републике Србије. Формално је измењен делокруг рада, а тиме и карактер ове формације – преоријентацијом на спасилачку функцију у корист грађана и других субјеката. Најзад, након атентата на премијера Србије Зорана Ђинђића и проглашења ванредног стања у Републици, ЈСО је дефинитивно расформирана одлуком министра унутрашњих послова од 25. марта 2003. године.

Безбедносно-информативна агенција

Доношењем Закона о Безбедносно-информативној агенцији Србије, као првог републичког закона о државној безбедности, 27. јула 2002. године, образована је Безбедносно-информативна агенција (БИА). Почев од 1944. године, ово је било пето преименовање, али и трећа промена статуса ове службе. Наиме, познато је да је Озна (1944-1946) била војна служба у саставу министарства народне одбране, да је Удба од 1946. до 1952. године војна служба у саставу Министарства унутрашњих послова, затим да је Удба од 1952. до 1966. године цивилна

12 Од оснивања 1996. године на челу Јединице за специјалне операције био је пуковник Милорад Луковић-Улемек „Легија”. Након што је Луковић напустио службу, 30. јуна 2001. године, ову функцију је преузео мајор Душан Маричић „Гумар”, који је био командант до момента расформирања ЈСО.

служба у саставу Министарства унутрашњих послова, као и да су службе СДБ од 1966. до 1992, односно РДБ од 1992. до 2002. године биле цивилне службе у саставу министарства унутрашњих послова. На супрот томе, од 28. октобра 2002. године, БИА је цивилна служба у статусу посебне организације.

При томе је БИА формирана као посебна организација за: а) заштиту безбедности Републике Србије и откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка, б) истраживање, прикупљање, обраду и процену безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије и информисање надлежних државних органа о тим подацима, и в) друге послове одређене Законом (сарадња са органима, организацијама и службама других земаља и сл). На основу одговарајућих одредби истог Закона, влада Републике Србије је средином октобра 2002. године донела и неопходне подзаконске акте: Уредбу о дисциплинској одговорности припадника Безбедносно-информативне агенције, Уредбу о начину евидентирања, обраде, чувања, коришћења, заштите и достављања другим надлежним државним органима информација и докумената о пословима из надлежности Безбедносно-информативне агенције, и Уредбу о службеним легитимацијама припадника Безбедносно-информативне агенције.¹³

Новоформирана агенција има својство правног лица. Она у целини преузима надлежност, послове и задатке дотадашњег Ресора државне безбедности, укључујући све просторије, предмете, комплетну архиву и други материјал, опрему, средства за рад и друга средства која је до тада користио РДБ. Контролу рада БИА остварује првенствено влада Републике Србије, чије смернице БИА спроводи приликом сарадње са органима, организацијама и службама других држава и међународних организација. Иначе, радом БИА руководи директор кога поставља и разрешава републичка Влада. Директор БИА, између осталог, има и дужност да Народној скупштини и влади Републике Србије два пута годишње подноси извештај о раду Агенције и стању безбедности Републике Србије¹⁴. Директору у руковођењу помажу његов заменик, помоћници и саветници.

У обављању послова из своје надлежности БИА примењује одговарајуће оперативне методе, мере и радње, као и одговарајућа оператив-

13 Види: *Службени лист СРЈ*, бр. 37/2002, *Службени лист СРЈ*, бр. 42/2002, *Службени гласник РС*, бр. 42/2002 и *Службени гласник РС*, бр. 68/2002.

14 У периоду 2002-2005. године директори БИА били су др Андреја Савић, Миша Милићевић и Раде Булатовић.

но-техничка средства којима се обезбеђује прикупљање података и обавештења ради отклањања и спречавања делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Србије, угрожавања безбедности у земљи и, у вези с тим, предузима друге потребне мере и радње на основу Закона и прописа донетих у складу са Законом. Одлуку о примени одговарајућих мера и метода у конкретном случају доноси директор Агенције или лице које он овласти, тј. заменик директора. О пословима из своје надлежности БИА обрађује, чува и користи прикупљене информације и документацију, о чему води одговарајуће евиденције и обезбеђује, по опште прихваћеним безбедносним стандардима, заштиту њихове тајности.

Одступање од начела неповредивости тајности писама и других средстава општења, на предлог директора БИА одобрава одлуком Врховног суда Србије, односно судија тог суда који је одређен да по овим предлозима одлучује (овлашћени судија), и то у року од 72 часа од подношења предлога. Када разлози хитности то налажу, а посебно у случајевима унутрашњег и међународног тероризма, примену оперативних мера може својим Решењем наложити директор БИА, уз претходно прибављену писмену сагласност председника Врховног суда Србије, односно овлашћеног судије. У оваквим ситуацијама, писмени предлог за примену одговарајућих мера директор БИА доставља Врховном суду Србије, о коме се мора решити у року од 24 часа од подношења предлога. Одлука о наставку примене одговарајућих мера, односно њиховој обустави, доноси се у року од 72 часа од подношења предлога.¹⁵ Најзад, оперативни радници БИА имају одговарајућа овлашћења и по Законнику о кривичном поступку Републике Србије.

У погледу унутрашње структуре, БИА је подељена на регионалне огранке, тј. на територијалне центре (ЦБИА) и одељења с једне стране, односно централу, тј. организационе јединице – управе у седишту агенције с друге стране. Конкретније, централу БИА чине контраобавештајна и обавештајна управа, управа за супротстављање тероризму и организованом криминалу, управа за аналитику, управа за техничку подршку и административна управа. Делокруг рада Агенције обухвата: прикупљање, анализирање, обраду и оцењивање података о деловању страних обавештајних служби и појединаца, група и организација унутар земље усмерених против безбедности Републике Србије (кон-

15 Према наредби о посебним мерама, од 12. марта 2003. године (*Сл. гласник РС*, бр. 22/2003), за време ванредног стања директор БИА могао је и без одлуке надлежног суда да предузме мере којима се одступа од начела неповредивости тајне писма и других средстава општења према одређеним физичким и правним лицима.

траобавештајни послови); прикупљање, анализирање, обраду и оцењивање података политичке, економске, безбедносне и војне природе, који се односе на стране државе, политичке, војне и економске савезе и организације, које указују на намере и могућности тајног деловања усмереног на угрожавање безбедности Републике Србије (обавештајни послови); сузбијање делатности усмерених на вршење организованог криминала, унутрашњег и међународног тероризма, најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права, као и кривичних дела против уставом утврђеног поретка и безбедности земље (други послови безбедности).

Оснивање БИА значи издвајање кључне институције државне (националне) безбедности из састава органа унутрашњих послова и, истовремено, њено стављање под цивилну контролу, односно под контролу законодавне и извршне власти. Према томе, посебна служба за послове државне по први пут од свог институционализовања 1831. године постала аутономна организација везана директно за републичку Владу. При томе је сам процес издвајања органа државне безбедности из састава Министарства унутрашњих послова Републике Србије окончан је, 26. децембра 2002. године, потписивањем Споразума о разграничењу имовине и средстава и уређивању међусобних права и обавеза. Истовремено су директор БИА и министар унутрашњих послова Републике Србије потписали и Упутство о обавезним облицима и начину остваривања сарадње БИА и МУП-а Србије, као и Решење о разграничењу имовине и средстава на режиму коришћења Ресора државне безбедности МУП-а.

РЕЗИМЕ

На организацију и функционисање безбедносно-обавештајних републичких и савезних органа и служби утицале суштинске промене и реформе друштва – од распада СФРЈ, преко стварања СРЈ и стављања АП КиМ под међународни протекторат, до конституисања Државне заједнице Србија и Црна Гора.

Темељне и далекосежне реформе у организацији државне безбедности Републике Србије учињене су после избора и смене власти након 5. октобра 2000. године. Наступиле су системске промене, засноване на нормативима (Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора и закони). Оне су утицале на формирање нових обавештајних и безбедносних институција у Србији, а њихово деловање у складу са политиком и стратегијом националне безбедности.

У периодима од 1989. до 2000. и од 2001. до 2005. године настала су и развила нова контролно-координациона тела и оружане формације.

Новину представљају механизми контроле и надзора над радом обавештајних и безбедносних служби. Цивилна контрола, односно стављање ових служби под контролу законодавне и извршне власти, довела је до радикалних организацијско-кадровских и стручно-професионалних промена. Тако је, Безбедносно-информативна агенција (БИА) формирана 2002. године, издвојена из састава Министарства унутрашњих послова Републике Србије, и по први пут од свог институционализовања, 1831. године, постала цивилна служба у статусу посебне организације.

SUMMARY

Essential changes and society reforms affected the organization and function of the republic and federal security-intelligence agencies - from SFRY disintegration, through the creation of SRY and putting the Autonomous Territory of Kosovo and Metohija under the international protectorate, to State Union of Serbia and Montenegro constitution.

Thorough and far-reaching reforms in the organization of national security of the Republic of Serbia were made after the elections and authority change since October 5 year 2000. System changes arrived, based on norms (Constitutional chart of the State Union of Serbia and Montenegro and laws). They affected the establishment of new intelligence and security institutions in Serbia, and their activity was in accordance with national security policy and strategy.

In the period from 1989. to 2000. and from 2001. to 2005. new control and coordination agencies and armed forces were established and developed.

Novelty can be seen in mechanisms of control and surveillance of intelligence and security service work. Civil control, that is putting of these services under control of legislation and executive authority, led to radical changes in staff and organization as well as to radical vocational-professional changes. Thus, Security-intelligence agency (SIA), formed in 2002, seceded from the Ministry of internal affairs of the Republic of Serbia, and became civil service with special organization status, for the first time since it was institutionalized in 1831.